

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 3, Sayı 6, Temmuz 2016, ss. 46-59.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 3, Issue 6, July 2016, pp. 46-59.

ISSN 2148-5704

DOI Number: 10.17822/omad.2016620348

HAYDARPAŞA MEKTEB-İ TIBBİYE BİNASININ KONUMUNUN BELİRLENMESİNDEKİ FAKTÖRLER ÜZERİNE BİR DENEME*

*An Article On The Factors In Determining The Location Of Haydarpasha Ottoman Medical
School Building*

Mehmet Çağlayan ÖZKURT**

Özet: İncelememizde, XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle Tanzimat'ın ilanı ile (1839) yaşamış olduğu büyük değişim ve dönüşümden en çok etkilenen -ve yararlanan- kurumların başında gelen Mekteb-i Tıbbiye'nin son binası olan Haydarpaşa'daki binasının yerinin belirlenmesine etki eden faktörler ele alınmış ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Haydarpaşa Mekteb-i Tıbbiye binasıyla ilgili bugüne değin yapılmış olan araştırmalarda, yapının konumunun belirlenmesine etki eden en önemli faktör olarak, dönemin siyasi gerekçelerinin etkili olduğu düşüncesi ağırlık kazanmaktadır. Bu genel kanı doğru olmakla birlikte, yine de yapının yerinin belirlenmesinde salt siyasi nedenler değil, birçok farklı fiziksel gerekçe de etkili olmuştur. Bu bağlamda yapı için seçilen konumun "stratejik önemi" ancak söz konusu faktörlerin bir arada değerlendirilmesiyle anlaşılabilir.

Anahtar Kelimeler: Haydarpaşa, Mekteb-i Tıbbiye, II. Abdülhamid, İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1894 İstanbul Depremi

Abstract: The factors that determine the location of the last building of the Ottoman Medical School in Haydarpasha which is one of the most important institutions that were mostly influenced –and benefited- by the Ottoman Empire's great change and conversion especially after the proclamation of the Tanzimat (1839) have been discussed and assessed in our research. In the previous research about the Haydarpasha Ottoman Medical School, it has been claimed that political context of that time was the most important factor having an impact on determining the location of the building. This general view is true but, apart from the political context, there also many different physical reasons that were effective in determining the location of the building. On that note, "strategic importance" of the chosen location for the building can only be understood by assessing the relevant factors together.

Key Words: Haydarpasha, Ottoman Medical School, Abdul Hamid II, Committee of Union and Progress, İstanbul Earthquake in 1894

1. Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzünü Batı'ya dönerek oradaki bilimsel, kültürel vd. gelişmeleri takip ettiği ve ona öykündüğü sürecin başlangıcı, Lale Devri (1718-1730) olarak anılan dönem kabul edilmektedir. III. Ahmed Dönemi'nde (1703-1730) yaşanan bu sürecin ardından özellikle III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmud Dönemlerinde (1808-1839) de Batılılaşma hareketleri güçlü ve kararlı bir şekilde sürdürülmüş; Sultan Abdülmecid Dönemi'ne (1839-1861) gelindiğindeyse, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat'la birlikte Batılılaşma olgusu birçok farklı alanda daha somut gelişmelerle yerleşmeye başlamıştır. Eğitim, bu alanların başında gelmektedir.

* Bu makale, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Zeki Sönmez danışmanlığında tarafımızdan hazırlanmış olan "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Başkent İstanbul'da Ekonomi, Siyaset ve Mimarlık İlişkileri (1839-1923)" adlı doktora tezinde yer alan ilgili bölümün geliştirilmesiyle meydana getirilmiştir.

** (Arş. Gör. Dr.), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Nevşehir/Türkiye, e-mail: mcozkurt@nevsehir.edu.tr

Özellikle tıp eğitiminin daha Tanzimat öncesinde, II. Mahmud Dönemi'nde ciddiyetle ele alınıp, bir tıp okulunun 1827'de açıldığı görülmektedir. Ancak söz konusu okul, dönemin devlet adamlarının özel ilgilerine rağmen, birçok farklı nedenle mekânsal sorunlar yaşamış ve son binasına taşınana değin birçok farklı binada eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır.

2. Siyasi Faktörler

2.1. II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Siyasi Gelişmelerine Genel Bir Bakış

Sultan Abdülaziz'in (1861-1876), askerî bir darbeyle tahttan indirilmesi sonrası, Kanun-ı Esasi'yi ilan etmek ve parlamentoyu açmak şartıyla, Sadrazam Mehmet Rüştü ve Midhat Paşalar tarafından tahta çıkarılmış olan II. Abdülhamid, saltanatının ilk dönemlerinde dayanacağı başka bir güç olmaması ve deneyimsizliği nedeniyle bu paşalarla birlikte çalışmak zorunda kalmıştır.¹ Başlangıçta meşrutiyeti ilan etmeyi kabul ederek tahta çıkmış olan II. Abdülhamid'in yönetim anlayışının zaman ve olayların etkisiyle değiştiği görülmektedir. Önceki sultan Abdülaziz'in, istibdatçı yönetimi nedeniyle tahttan indirildiğini bilen II. Abdülhamid, bu nedenle saltanatının başlarında meşrutiyetçi bir politika izlemeyi tercih ederek, bu yönetim şeklinin savunucuları ve önderleri olan Genç Osmanlılarla temas hâlinde olmuş, onlarla işbirliği yapmak istediğini davranışlarıyla kanıtlamaya çalışmıştır. Söz konusu durum, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasına kadar sürmüştü, ancak bu tarih ve gelişmeden sonra padişah istibdatçı bir yönetim tarzını benimsemiştir. II. Abdülhamid tahta çıktığı sırada, Balkanlar'da devlete karşı başkaldırmış olan Hristiyan topluluklarıyla savaş durumu söz konusuydu. Diğer taraftan Batılı devletler, Osmanlı Devleti'nden ıslahat yapmasını istemekte, Genç Osmanlılar ile devlet adamlarının bir bölümüyse meşrutiyet yönetiminin kurulmasını beklemekteydiler.²

23 Aralık 1876'da meşrutiyetin ilanı ve Kanun-ı Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle oluşan yeni siyasi tablo içerisinde, anayasanın hazırlanmasına büyük katkı sağlamış olan Midhat Paşa, meşrutiyetle yönetilen bir hükümetin başvekili gibi hareket etmeye başlamıştır. Bu süreçte, keyfi iradeyle sürgüne gönderilmiş olan siyasi suçluların İstanbul'a dönmelerine ve basının geniş bir özgürlük ortamı içerisinde yayın yapmasına izin verilmiştir. Ayrıca, Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması niteliğindeki girişimlerin de kabul edilemeyeceği, İstanbul'daki temsilcilerine hissettirilmeye başlanmıştır. Midhat Paşa'nın bu davranışları, aleyhinde büyük bir muhalefetin doğmasına neden olmuş; bunun sonucunda, Şubat 1877'de sadareten azledilerek tutuklanmış ve Avrupa'ya sürgün edilmiştir. Sadrazamlığı kırk dokuz gün sürmüş olan Midhat Paşa'nın yerine İbrahim Edhem Paşa getirilmiş ve yaklaşık bir ay sonra da Meclis-i Mebusan toplanmıştır. Bu sırada devletin dış siyaseti kötüye giderken, Rusya'yla da savaş olasılıkları belirleme başlamıştır.³

Söz konusu dönemde, 19 Mart 1877'de ilk kez toplanan Meclis-i Mebusan'ın 28 Haziran 1877'ye kadar süren ilk yasama döneminde önüne gelen en önemli konu, Rusya'nın savaş ultimatomu olmuş ve bu durum karşısında üyeler ortak bir tavırla hükümetin savaşı kabul etmesi yolunda karar almışlardır. İlk dönemini normal süresi içerisinde tamamlayarak 19 Haziran 1877'de dağılan meclis, ikinci dönem için yeniden toplandığında, Osmanlı-Rus Savaşı'nın yaratmış olduğu yeni koşullar hâkimdir.⁴

Osmanlı ordusunun savaş gücü yıpranmış ve Rus kuvvetleri Ayastafenos (Yeşilköy) yönünde ilerlemişlerdir. Padişah, bu gelişme üzerine, savaşa devam etmek veya barış imzalamak konusunda karar almak için Yıldız'da olağanüstü bir meclis toplamıştır.

¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, Cilt IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 2-7.

² E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 256-8.

³ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 9-14.

⁴ Engin Akarlı, "II. Abdülhamid (1876-1909)", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1292-3.

Katılımcılar, savaşın sürdürülüp sürdürülmemesi konusunu tartışırken II. Abdülhamid “*Ben artık Sultan Mahmud’un yoluna gitmeye mecbur olacağım.*” diyerek toplantı salonunu terk etmiş ve padişahın bu sözü de facto anlamda I. Meşrutiyet Dönemi’nin sonu, istibdat döneminin ise başlangıcı olmuştur.⁵ Böylelikle imparatorluğun ilk parlamentosu, birinci dönemde üç buçuk, ikinci dönemdeyse iki buçuk ay olmak üzere, iki kez toplanmış ve seksen altı toplantı yapmıştır. 19 Mart 1877’de toplanmış olan Meclis, 14 Mart 1878’de, II. Abdülhamid tarafından, olağanüstü hâller ve halkın yetersizliği gibi nedenlerle ertelenmiş ve bu erteleme 31,5 yıl sürmüştür.⁶

II. Abdülhamid’in Osmanlı-Rus Savaşı’nı gerekçe göstererek parlamentoyu kapattığı ve Kanun-ı Esasi’yi askıya aldığı bu dönem, basına ve düşünce hayatına sansür ve baskının arttığı yeni bir siyasi sürece girilmesi sonucunu doğurmuştur. Söz konusu dönemde Sultan Abdülhamid, gücü sultan ve halife olarak kendi etrafında toplayarak, parlamento yerine, kendisine siyasal, dinsel, askerî konularda danışmanlık yapacak bir dizi özel danışma komitesi oluşturmuştur. Tüm güçlerin merkezîleşmesinin yarattığı sonuçlardan biri, çağdaş bir yönetim sistemi için gerekli olan kadrodan yoksun geniş bir bürokrasi örgütünün meydana gelmiş olmasıdır. Bu geniş bürokrasi ağı, memur ve amirlerin devlete bağlılığını kontrol edecek kişilerden meydana gelen geniş bir hafiye ve jurnalci örgütünün kurulmasını da beraberinde getirmiştir.⁷

2.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri

Basına sansürün ve özgür düşünce hareketlerine baskının artmış olduğu bu dönemde, Mayıs 1889’da İbrahim Temo önderliğinde bir grup Askerî Tıbbiye Mektebi öğrencisi tarafından gizli bir örgüt olarak kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin siyasette etkili olmaya başladığı görülmektedir.⁸ Yeni dernek, İstanbul’daki sivil, askerî, tıbbi ve diğer yüksekokul öğrencileri arasında taraftar kazanarak hızla büyümüştür.⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin amaçlarına ilişkin bazı maddeler daha 1895’te ortaya çıkmışsa da program ve amaçları derli toplu olarak ancak 1902’de Mısır’daki Şûra-yı Ümmet gazetesi tarafından yayımlanmıştır ve özetle şu düşünceleri içermektedir: Osmanlı Devleti’nin siyasi geleceğini ve toprak bütünlüğünü her türlü yabancı müdahalesine karşı korumak, istibdat rejimini yıkarak yerine meşrutiyeti kurmak ve 1876 Kanun-ı Esasi hükümlerini uygulamak, “Osmanlılık” yoluyla bütün Osmanlıların birliğini sağlamak, hükümeti zamanın gereksinim ve ilerlemelerinden haberdar etmek ve göreve davet etmek, ıslahat düşüncesini, Osmanlı birey ve kavimleri arasında yaymak ve ayrıca Osmanlıların en ileri milletlerle aynı seviyede olma yeteneğinden yoksun bulunmadığını yabancılar nazarında kanıtlamaya çalışmak, Osmanlı hanedanı ve hilafet makamını, vatan ve millete yararlı olacak şekilde güçlendirmek.¹⁰

Tarık Zafer Tunaya tarafından bir orta sınıf burjuva hareketi olarak değerlendirilen bu oluşumun,¹¹ ortaya çıkmasındaki etken, imparatorluğun içinde bulunduğu siyasi, idari, sosyal ve iktisadi bunalımdır. Cemiyet, özgürlük fikirlerinin hemen her türlüşününün taraftarı bulunan Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Mülkiyede, gelişme zemini bularak, devleti, içinde bulunduğu durumdan kurtarmak amacıyla özellikle Pozitivist ve Materyalist düşünce akımlarından hareketle birtakım çareler aramaya başlamıştır.¹² Cemiyetin oluşumunda, istibdada karşı duyulan hoşnutsuzluk ile Batı’ya karşı duyulan hayranlık, en temel etken durumundadır. İslahat

⁵ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 240-1.

⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Arba Yayınları, İstanbul 1996, s. 44-5.

⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 344.

⁸ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 513-4.

⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çeviren: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 194-5.

¹⁰ E. Z. Karal, *a.g.e.*, s. 521-2.

¹¹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler 1908-1918*, Cilt 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1952, s. 153.

¹² Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908)*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 49.

yapılması ve bir an önce meşrutiyetin ilan edilerek, II. Abdülhamid idaresinin yıkılmasını istemekte olan cemiyet üyeleri, bu amaç doğrultusunda özellikle basın yayın yoluyla yoğun bir propaganda faaliyetine girmişlerdir.¹³

Faaliyetlerini gizlilik ve ciddiyet içerisinde yürüten cemiyet, özellikle Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Mülkiye öğrencileri arasında örgütlenme faaliyetlerinde bulunmaktaydı. Tıbbiye öğrencilerinin, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahenenin hamam önündeki odun yığınları üzerinde “hatap kıraathanesi toplantısı” adıyla gerçekleştirmiş olduğu toplantılar,¹⁴ cemiyetin düşüncelerinin tanınarak örgütün üye sayısının artmasını sağlamıştır.¹⁵

Kurucuları, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahenenin birinci sınıf öğrencilerinden oluşan ve toplantılarını genellikle Tıbbiyede yapmakta olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, ilk önemli toplantısını 20 Temmuz 1892’de gerçekleştirmiştir.¹⁶ Söz konusu ilk istişare toplantısının Tıbbiye öğrencileri arasında hızlı bir şekilde yayılması sonucunda Mekteb-i Tıbbiye öğrencilerinin büyük bir bölümü cemiyete üye olmuşlardır.¹⁷

Sultan Abdülhamid, söz konusu cemiyetin varlığından ve faaliyetlerinden 1892’de haberdar olmuş ve bu tarihten sonra cemiyet üyeleri hafiyeler tarafından sıkı bir takibe alınmıştır. Gizli cemiyet özellikle Askerî Tıbbiye öğrencileri arasında örgütlenmiş olduğundan, II. Abdülhamid bu okul üzerinde daha sıkı bir denetim kurmak istemiş ve bu amaçla, disiplinli ve katı tutumuyla tanınan Mehmet Zeki Paşa’yı Tıbbiye Mektebi komutanlığına atamıştır.¹⁸ Zeki Paşa, bu göreve getirilmesinden sonra kendisinden beklenildiği gibi, okulda disiplinli bir idare kurmuştur.¹⁹ Onun almış olduğu sıkı disiplin önlemlerinin bir sonucu olarak, Mekteb-i Tıbbiye’nin 9. sınıf öğrencilerinden üçü, Tıbbiyede “hürriyet, müsavat ve adalet” fikrinin yayıldığına ve bunu da gizli bir cemiyetin organize ettiğine dair bir ihbarda bulunmuşlardır. Bu gelişme sonrası cemiyet üyeleri, Zeki Paşa tarafından tutuklanarak mahkemede yargılanmışlar ve yargılama sonunda cemiyetin kimi üyelerinin Mekteb-i Tıbbiyeden atılmalarına ve tutuklanmalarına karar verilmişse de birkaç ay sonra affedilerek serbest bırakılmışlardır.²⁰ Cemiyetin 1 numaralı ismi olan İbrahim Temo ise tutuklanmaktan kurtularak Romanya’ya kaçmıştır.²¹ Tıbbiye komutanı Zeki Paşa’nın okulda uyguladığı katı disiplin, öğrencilerin huzursuz olmalarına yol açmış ve okuldaki sıkı izleme nedeniyle cemiyetin ileri gelenlerinden bir kısmı da zaman içerisinde kurtuluşu yurt dışına kaçmakta bulmuşlardır.²²

İttihat ve Terakki, 1897’de bir eylem girişiminde bulunacakken, başarılı olamamış ve bunun sonucunda Harbiye öğrencilerinin kurmuş olduğu iki komiteden oluşan sanıklar, Taşkılla’da kurulan harp divanında yargılanmışlar ve birçoğu idam hükmü giydiyse de bu cezalar hapse çevrilmiştir. 78 kişi Şeref Vapurı’yla Trablusgarp’a gönderilerek askerî hapisanede hapsedilmişlerdir. Alınan tedbirler arasında, Harbiye’deki iki sınıfın kapatılması ve Askerî Tıbbiye’nin Gülhane’den Haydarpaşa’ya taşınması da bulunmaktadır.²³ Bu başarısız darbe girişimi sonucunda Saray, İttihatçılar üzerindeki siyasi baskıyı giderek arttırmıştır.

¹³ Taner Aslan, “İttihâd-ı Osmanî’den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne”, *Bilig*, Sayı 47, Güz 2008, s. 81.

¹⁴ Semih Nafiz Tansu, *İttihat ve Terakki İçinde Dönerler*, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul 2003, s. 26.

¹⁵ Rıza Tahsin, *Mirât-ı Mekteb-i Tıbbiye*, Cilt II, Kader Matbaası, İstanbul 1933, s. 114.

¹⁶ Ali Birinci, *Tarih Yolunda*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s. 469.

¹⁷ T. Aslan, *a.g.m.*, s. 82.

¹⁸ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti Neden Kuruldu Nasıl Kuruldu Nasıl İdare Olundu*, Türdav Ofset Tesisleri, İstanbul 1982, s. 466-7.

¹⁹ T. Z. Tunaya, (1952) *a.g.e.*, s. 110.

²⁰ Ernest Edmondson Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Çeviren: Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1972, s. 36.

²¹ Süleyman Kocabaş, *Jön Türkler Nerede Yanıldı (1890-1918)*, Vatan Yayınları, İstanbul 1960, s. 34.

²² Cemal Kutay, *Talat Paşa’nın Gurbet Hatıraları, Bir Devir Aydınlanıyor*, Cilt 1, İstanbul 1984, s. 71-5.

²³ Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1789-1908)”, *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908*, Cem Yayınevi, İstanbul 2002, s. 173-4.

Bununla birlikte, özellikle öğrenciler arasında cemiyetin ihtilalci fikirleri giderek yayılma eğilimi göstermiştir.²⁴

Cemiyet üyelerinin tutuklanarak sürgüne gönderilmeleri, cemiyeti yıpratmış olsa da, İttihat ve Terakki varlığını sürdürebilmiş ve hatta kadroları giderek genişlemiştir.²⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908'e gelindiğindeyse, dünyada gelişen meşrutî hareketlerin de etkisiyle, 3 Temmuz 1908'de meşrutiyetin yeniden ilan edilmesini sağlamış ve Sultan Abdülhamid rejiminin yıkılmasında öncü rolü oynamıştır.

3. Fiziksel Faktörler

3.1. Mekteb-i Tıbbiyenin Kısa Tarihi ve Yaşadığı Bina Sorunu

İlerleme hareketlerinin önündeki en önemli engel olarak görülen Yeniçeri Ocağı'nın II. Mahmud Dönemi'nde kaldırılmasından sonra, birçok alanda girişilen modernleşme çabaları, tıp eğitimi alanında da gösterilmiştir. II. Mahmud'un emriyle, Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi tarafından hazırlanan raporla, yeni ordunun hekim gereksinimini karşılamak amacıyla kurulan Tıbhane-i Âmire, üç hoca ve kırk öğrenciyle 14 Mart 1827 tarihinde eğitim yaşamına başlamıştır.²⁶ Söz konusu okulun ilk binası, Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacıbaşı Konağı olmuştur.²⁷ 1836 yılına kadar bu binada hizmet veren kurum, bu tarihten sonra, önce Topkapı Sarayı Otlukçu Kışlası'na sonra da Galatasaray'daki Enderun Ağaları Mektebine taşınmıştır.²⁸ 1848 Beyoğlu Yangını, bu okulun ortadan kalkmasına ve tıp eğitimi alanındaki birikimlerin birçoğunun kaybedilmesine neden olmuştur. Bu tarihten sonra okul, Halıcıoğlu'nda daha önce Mühendishane-i Berri-i Hümayun tarafından kullanılan Humbarahane Kışlası'na taşınmıştır. 1865 yılında yaşanan kolera salgınında kışla, hastaneye dönüştürülünce, tıp okulu bu kez de Sirkeci'deki Demirkapı Kışlası'na yerleşmiştir.²⁹ Ancak bu binanın da Mekteb-i Tıbbiyenin ihtiyaçlarına cevap veremediği ve yeni bir binaya taşınma zorunluluğu, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 3 Ağustos 1893 tarihli Seraskerlik yazısından anlaşılmaktadır. Söz konusu yazıda, Gülhane'de bulunan Tıbbiye binasının artan öğrenci ve hoca kadrosu için yetersiz olduğu, binanın harap durumda ve eğitimin gerektirdiği düzeyde yapılmasını sağlayacak donanımdan yoksun bulunduğu belirtilerek daha geniş bir arazide yeni bir yapı yapılmasının gerektiği, Gülhane'deyse gelişme ve genişleme olanağı bulunmadığı belirtilmiştir. Okulun demiryolunun yakınında oluşunun sakıncalarına da değinilerek, yeni binanın Haydarpaşa'da inşa edilmesi önerilmiştir. Yazı, arazinin genişliği gibi diğer yararları yanında bir botanik bahçesinin kurulmasına da olanak verdiği belirtilerek sürmektedir. Seraskerliğın gerekçeli önerisi, plan ve keşif raporu daha sonra eklenmek üzere Serasker Rıza Paşa tarafından Sadaret makamına sunulmuştur.³⁰

²⁴ B. Lewis, *a.g.e.*, s. 48; T. Z. Tunaya, *a.g.e.*, (1952), s. 104.

²⁵ İbrahim Temo, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Teşekkülü ve Hidemât-ı Vataniye ve İnkılab-ı Millîye Dair Hatıratım*, Mecidiye, 1939, s. 111-2; Ş. Mardin, *a.g.e.*, s. 97; T. Z. Tunaya, (1952), *a.g.e.*, s. 111.

²⁶ Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları, İstanbul 2010, s. 324-5.

²⁷ Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 422.

²⁸ Nuran Yıldırım, "Tıbhane-i Amire", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 264-5.

²⁹ Nuran Yıldırım, "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 375-6.

³⁰ Söz konusu yazışma ve aynı yıl Mekteb-i Tıbbiye'de yapılması düşünülen ıslahat çalışmalarını hakkındaki diğer yazışmalar, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Hususi (İ.HUS)*, Dosya No: 17, Gömlek No: 1311, Tarih: 22 Rabiülevvel 1311 (3 Ekim 1893); *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV)*, Dosya No: 93, Gömlek No: 26, Tarih: 06 Muharrem 1311 (20 Temmuz 1893); *İrade Hususi (İ.HUS)*, Dosya No: 22, Gömlek No: 1311, Tarih: 22 Muharrem 1311 (5 Ağustos 1893); *Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK)*, Dosya No: 93, Gömlek No: 9, Tarih: 20 Muharrem 1311 (3 Ağustos 1893)'te yer almaktadır.

3.2. 1894 İstanbul Depremi

İkinci derece deprem bölgesinde yer alan İstanbul, İzmit Körfezi'nden Marmara Denizi'ne bağlanan Kuzey Anadolu fay hattının çok yakınındadır ve bu nedenle tarih boyunca şiddetli birçok depremden etkilenmiştir. Bunlardan özellikle 1509, 1690, 1894 yıllarında meydana gelenleri en şiddetlileridir. Bu depremlerde İstanbul'da birçok yapı yerle bir olmuş, çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.³¹

Osmanlı dönemi İstanbul'unda, büyük tahribata sebep olan ilk deprem 16 Ocak 1489 tarihinde yaşanmıştır.³² Kentin tanık olduğu son şiddetli depremlerden biriyse 10 Temmuz 1894 tarihinde yaşanandır. Güneyden kuzeye doğru üç şiddetli sarsıntı hâlinde hissedilen ve merkezinin Yeşilköy'den 8 km uzaklıkta ve Marmara Denizi'nin güneydoğusunda olduğu tespit edilmiş olan bu deprem, Beyoğlu ve Boğaziçi'nde daha az zarar vermiştir. Semih Tezcan, Yalçın Acar, Ahmet Civ tarafından hazırlanmış olan bir araştırmada, 9 şiddetinde meydana geldiği belirtilen depremde,³³ birçok sivil bina hasar görmüştür. Kapalıçarşı, Bitpazarı, Yağlıkçılar, Çadırcılar, Mercan Çarşı civarı tamamen yıkılmış, Sirkeci tren istasyonu zarar görmüştür. Fatih, Beşiktaş, Ortaköy, Sultanahmet, Aksaray, Edirnekapı, Topkapı, Balat, Bakırköy, Silivrikapı, depremden etkilenen başlıca semtlerdir.³⁴

Söz konusu deprem yerel saatle 12.24'te meydana gelmiş ve sarsıntılar İstanbul dışında, Yanya, Bükreş, Girit, Yunanistan, Konya ve Anadolu'nun büyük bir bölümünde hissedilmiştir. Tespit edilebilen verilere göre, İstanbul il sınırları içerisinde 474 kişinin ölümüne, 482 kişinin yaralanmasına, 387 dayanıklı yapı ve 1087 ev, 299 dükkânın büyük ölçüde hasar görmesine yol açmıştır.³⁵

Sultan Abdülhamid söz konusu deprem nedeniyle epey hasar ve can kaybı olduğunu öğrenince, yaralıların hemen tedavisini, ihtiyacı olanlara yardım edilmesini, çadırlar kurulmasını emretmiş ve ayrıca fırınlardan bol miktarda ekmek dağıttırmıştır. Açıkta kalanlara, Şehremini'nin başkanlığında bir komisyon kurularak para, yiyecek ve çadır yardımı yapılmıştır.³⁶

Yine Sultan Abdülhamid'in emriyle, depremin nedenleri, etkileri ve sonuç olarak yaratmış olduğu tahribatla ilgili bilimsel bir araştırma yaptırılmıştır. Atina Rasathanesi Müdürü D. Eginitis ile İstanbul Rasathanesi Müdürü Coumbary ve yardımcısı Emil Lacoine'nin incelemeleri sonucunda hazırlanan rapor,³⁷ 15 Ağustos 1894'te Sultana sunulmuştur.³⁸ Söz konusu rapora göre deprem ve sonuçları özetle şöyledir: Deprem, 10 Temmuz 1894 tarihinde 12.24'te üç şiddetli sarsıntı şeklinde, toplam 17-18 saniye yaşanmış ve bu sarsıntılar meydana gelen tahribatın tamamını oluşturmuştur. İncelemeyi yapan heyet kendi yaptıkları araştırma, valilerden gelen telgraflar ve aldıkları diğer bilgilere dayanarak çeşitli yerlerde depremin şiddetine ve süresine ilişkin açık bir fikir edinerek aynı şiddette olan yerlerden geçen deprem kavislerini tespit edebilmişlerdir. Rapora bu bölgelerle ilgili bir harita da eklenmiştir. Yeryüzünü biri diğerlerinden daha büyük beş kısma bölmekte olan kavislerin yer aldığı bu haritada belirtilen birinci kısım merkezdir ve en çok zarar gören yerleri içerir.³⁹ (Bkz. Şekil 1).

³¹ Hamiyet Sezer, "1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 18, Sayı 29, Ankara 1996, s. 169.

³² Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul 1963, s. 380.

³³ Semih Tezcan vd., *İstanbul İçin Deprem Riski Analizi*, İstanbul 1979, s. 5.

³⁴ H. Sezer, *a.g.m.*, s. 171.

³⁵ Feriha Öztin, *10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi Raporu*, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi, Ankara 1994, s. 9.

³⁶ Erdem Yücel, "Tarih Boyunca İstanbul Depremleri", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 6, Temmuz 1971, s. 63.

³⁷ Söz konusu rapor, Yıldız Esas Evrakı Karton 11, Belge 17. C'de bulunmaktadır.

³⁸ H. Sezer, *a.g.m.*, s. 172.

³⁹ H. Sezer, *a.g.m.*, s. 172-3.

Söz konusu raporda hızı saniyede 3 km. olarak açıklanan ve yapılan araştırmalar sonucunda tektonik, yani yeryüzünün oluşumundan dolayı meydana geldiği sonucuna varılan bu deprem, kentte çok büyük hasara neden olmuş ve neredeyse zarar görmeyen bina kalmamıştır. Depremi şiddeti Heybeliada ve Kınalıada'da daha fazla olmuş ve Heybeliada'da Ruhban Okulu yıkılmıştır. İnsanlar günlerce baraka ve çadırlarda yaşamışlardır. Binalarda kullanılan malzemelerin iyi olmaması ve binaların malzeme eksikliği ve hepsinin merkezde olması İstanbul'da ve köylerde zararın artmasına neden olmuştur. Yapılan incelemeler sonucu ahşap binaların ve iyi yapılan tuğladan ve demir kullanılan binaların depreme dayandıkları saptanmıştır.⁴⁰

4. Değerlendirme ve Sonuç

Günümüzde Sağlık Bilimleri Üniversitesi'nin kullanımında olan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binası, Üsküdar İlçesi, Haydarpaşa Semtinde, D-100 Karayolu, Çevreyolu Sokak, Burhan Felek ve Tıbbiye caddeleri tarafından çevrelenen yapı adasında yer almaktadır.

Büyük boyutları ve özgün mimarisiyle, İstanbul'un Anadolu yakasının silüetinde varlığını öncelikle duyuran yapılardan olan bina, eski Kavak Bağdat Sarayı'nın bahçesinden arta kalan arsanın Marmara Denizi'ne bakan bölümünde,⁴¹ Selimiye Kışlası ile Haydarpaşa Askerî Hastanesi arasındaki yaklaşık 80.000 m²lik bir arsa üzerinde inşa edilmiştir (Bkz. Şekil 2). Ayrıca yapı, ilgiye değer bir üsluba da sahiptir. Binada, Selçuklu-Osmanlı-Hint-İslam mimarlığı repertuarından alınan unsurların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş eklektik üslup egemendir. Farklı kaynak ve içeriklere bağlı oryantalist uygulamaların, deniz ve kara cephelelerinde kullanıldığı görülmektedir (Bkz. Şekil 3, 4).

Binanın yerinin belirlenmesinde, o dönemde gizli olarak faaliyetlerini sürdürmekte olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin birçok üyesinin Askerî Tıbbiyede örgütlenmesi ve padişahın, Tıbbiyelilerin bu siyasal eylemlerinden rahatsızlık duyuyor olmasının önemli bir etken olduğu görülmektedir. Kuşkucu tavırlarıyla bilinen ve baskıcı yönetimini zor kullanarak sürdürmek eğiliminde olan II. Abdülhamid, çoğu İttihat ve Terakki üyesi ya da yanlısı olan Tıbbiyelileri, Babıali'ye yakın bir noktadaki Gülhane'nin uzağında bir alana taşımak istemiştir. Çünkü bu kurum, her ne kadar bir tıp okulu olsa da askerî bir niteliğe sahip olduğundan, her an bir silahlı kalkışmanın odak noktası hâline gelebilecektir. İktidarını tehditlerden koruma arzusunda olan Sultanın, kurumsal ve fiziki anlamda yenileşme arayışı içerisinde olan Tıp Okulunu, bu fırsatla tarihî yarımada'nın uzağında yeniden oluşturmaya karar verdiği anlaşılmaktadır. Binanın, Selimiye Kışlası'na olan yakınlığı, bu düşüncüyü güçlendirmektedir. Bu görüşe göre, Tıbbiye öğrencilerinin yönetime karşı bir kalkışması söz konusu olduğunda, askerî güçler buraya hızlı bir şekilde yönlendirilebilecektir.

Okulun önemli hocalarından Operatör Dr. Cemil (Topuzlu) Paşa'nın anıları, binanın tarihi ve inşa sürecine ilişkin bilgiler sağlamaktadır. Paşa, anılarında yeni bir Tıbbiye binası tasarısının ilk kez kendisi tarafından II. Abdülhamid'e açıldığını, Sultanın da bu konuyla ilgilenmesi için Serasker Rıza Paşa'yı görevlendirerek modern bir tıp okulu yapılması yönünde söz verdiğini bildirmektedir. Cemil Paşa, bu süreçten sonra Serasker Rıza Paşa'nın, kendisine, II. Abdülhamid tarafından Anadolu yakasında bir tıp okulu yapılması yönünde buyruk verildiğini ve işin mimar Vallauray tarafından yapılacağı yönünde bilgi edindiğini belirtmektedir. Binanın yerinin belirlenmesinde II. Abdülhamid'in doğrudan bir müdahalesinin olduğu, yine Rıza Paşa ile Cemil Paşa arasında geçen konuşmadan anlaşılmaktadır. Rıza Paşa, padişahın bundan böyle Askerî Tıbbiye öğrencilerinin merkezde bulunmalarına taraftar olmadığını, Cemil Paşa'ya dolaylı olarak anlatmıştır. Cemil Paşa anılarında Tıbbiye öğrencilerinin sur dışına çıkmasının, dönemin özgürlük hareketlerine olumlu ya da olumsuz bir etkisi olmayacağını

⁴⁰ H. Sezer, *a.g.m.*, s. 173-4.

⁴¹ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt II, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1977, s. 309-10.

belirterek, padişahın bu tercihini açıkça eleştirmektedir. Cemil Paşa aynı yerde, yeni bina için, Serasker Rıza Paşa tarafından Edirnekapi'nın önerildiğini, II. Abdülhamid'in ise binanın Anadolu yakasında -olanaklıysa Haydarpaşa'da- yapılmasını istediğini aktarmakta ve binanın 450.000 Altına mal olduğunu bildirmektedir. Ayrıca Paşa, binanın tasarım sürecinde hiçbir hekimin görüşünün alınmamış olduğundan yakınmakta ve binanın bir tıp okulundan çok, askerî bir kışlaya benzediği yönünde mesleki bir eleştiri de getirmektedir.⁴² Okulun, kolay denetlenmeye elverişli olarak planlanması düşüncesi, binanın tasarımında belirleyici bir rol oynamıştır. Alexandre Vallauray, yapıyı bu beklentiler doğrultusunda, Beaux-Arts mimarlık ilkelerine bağlı kalarak, 80 x 140 m. boyutlarındaki dikdörtgen bir avlu çevresinde, geç dönem kışlalarına benzer bir formda tasarlamıştır.⁴³ (Bkz. Şekil 5). Bu durum, yapının tıp eğitimine uygun bir şekilde tasarlanmadığı yönünde eleştirilmesine neden olmuştur.

Binanın proje çalışmalarının oldukça uzun sürdüğü anlaşılmaktadır. 10 Kasım 1894 tarihli bir buyrukla, yeni okul binasının, Müşir Şakir Paşa başkanlığındaki bir komisyonun hazırladığı programa göre yapılacağı bildirilmiştir. Seraskerlik kontrolünde sürdürülecek olan çalışmaların, ödemeleri de yine aynı kurum tarafından yapılacaktır. 27 Kasım 1894 tarihli Moniteur Oriental gazetesinde yayımlanan bir haberde, yeni tıp okulunun projelerinin tamamlandığı ve Avrupa'daki benzerleri düzeyinde olması amaçlanan okulun inşası için çalışmalara başlanacağı belirtilmiştir. Okulun temel atma töreni 11 Şubat 1895 günü, padişah adına Müşir Şakir Paşa'nın katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Oldukça hızlı bir biçimde inşa edildiği söylenebilecek olan bina için Mart 1900 tarihli gazetelerde, binanın iki ay içerisinde tamamlanacağı yönünde haberler bulunmaktadır. Bina, II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümüne yetiştirilmiş ancak eğitim donanımı tamamlanamadığı için kullanıma açılmamıştır. Deniz cephesindeki saltanat armasının altında yer alan kitabeye, yapının tamamlanma tarihi olarak 13 Eylül 1900 tarihi yazılmış ve okulun açılış töreni ise II. Abdülhamid'in doğum günü olan 6 Kasım 1903'te yapılmıştır.⁴⁴ (Bkz. Şekil 6).

Bina tamamlanıp, binada eğitime başlanmış olmasına rağmen, tıp hocaları tarafından uzun koridorları, büyüklüğü ve kışlaya benzeyen yapısı nedeniyle benimsenmemiş ve okulun Avrupa yakasına taşınması eğilimi hep gündemde olmuştur.⁴⁵ Bu düşüncenin gerçekleşmesinden sonra bina, 1933 yılında Atatürk'ün emriyle Haydarpaşa Lisesi'nin kullanımına verilmiştir. 1982 yılında ise Marmara Üniversitesi Tıp ve Hukuk Fakülteleri'ne devredilmiştir.⁴⁶

Kuruluşu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Batılılaşma hareketlerinin “adının konulduğu” Tanzimat'tan önceye dayanan Mekteb-i Tıbbiye, “imparatorluğun en uzun yüzyılı” olarak değerlendirilen XIX. yüzyılda, devlet adamlarının özel bir ilgi gösterdiği en önemli eğitim kurumlarının başında gelmektedir. Söz konusu eğitim kurumu, salt hekim yetiştiren ve bu mesleğin geleneğini kuran bir okul olmaktan öte, kuruluşundan başlayarak (14 Mart 1827) Türkiye'de entelektüel yaşama katkı sağlayan birçok aydını da yetiştiren öncü bir kurum olmuştur. Söz konusu okulun mensupları, özellikle II. Abdülhamid'in parlamentoyu feshedip, anayasayı askıya aldığı istibdat döneminde muhalif hareketin merkezinde yer alan yeni bir misyon daha yüklenmiştir. Bunun sonucunda, Saray ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çekirdek kadrosunu oluşturan Tıbbiyeliler arasında, II. Meşrutiyet'in (1908) ilanına kadar sürecek olan bir mücadele dönemi yaşanmıştır. Saray, Tıbbiyelilerin “merkezdeki” ağırlık ve etkilerini azaltmanın bir yolu olarak Mekteb-i Tıbbiyeyi, Babıali'ye oldukça yakın bir konumda olan

⁴² Cemil Topuzlu, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982, s. 45-6.

⁴³ Mustafa Servet Akpolat, *Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Vallauray*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991, s. 53.

⁴⁴ Afife Batur, “Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 377-8.

⁴⁵ A. Batur, *a.g.m.*, s. 379.

⁴⁶ Neslihan Sönmez, “Haydarpaşa'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası”, *İnşaat Dünyası*, Nisan 1984, s. 57.

Gülhane'den, Anadolu yakasına, Haydarpaşa'ya taşımak istemiştir. Söz konusu tedbir, özellikle Cemil (Topuzlu) Paşa'nın anılarında net olarak görülebilmektedir.

Bu siyasi gerekçe, binanın konumunun belirlenmesinde temel rol oynamış görünmekle birlikte, yine de Mekteb-i Tıbbiye binasının Gülhane'den Haydarpaşa'ya taşınmasında okulun istikrarlı bir eğitim düzeyi geliştirecek bir binaya, yangınlar, salgın hastalıklar vd. nedenlerle tarihi boyunca sahip olamamış olması da önemli bir etken olmuştur. O zamana değin hep tarihî yarımada ve Pera'nın sıkışık dokusu içerisinde yer alan Mekteb-i Tıbbiyenin yeni binası için, XIX. yüzyıl sonlarında geniş ve gelişmeye elverişli bir alan sunmakta olan Haydarpaşa'nın tercih edilmiş olmasının gerekçeleri, Seraskerlik ve Sadaret makamları arasındaki yazışmalardan okunabilmektedir.⁴⁷

Binanın yerinin belirlenmesine etki eden bir diğer faktör ise binayla ilgili yayınlarda pek üzerinde durulmayan 1894 Büyük İstanbul Depremi'nin etkisidir. İstanbul'da sivil ve askerî birçok yapının zarar gördüğü bu deprem sonucunda Mekteb-i Tıbbiyeyi depremin merkezinde yer alan tarihî yarımadadan taşıma isteğinin de etkili olduğu açıktır.

Sonuç itibarıyla, Mekteb-i Tıbbiyenin Haydarpaşa'da inşa edilmiş olan son binasının konumunun belirlenmesinde dönemin siyasi yapısının büyük oranda etkili olduğu anlaşılabilir. Birlikte, fiziki ve jeolojik diğer etmenlerin de varlığını yok saymamak gerekmektedir.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y..MTV)*, Dosya No: 93, Gömlek No: 26, Tarih: 06 Muharrem 1311 (20 Temmuz 1893).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat (Y.PRK.ASK)*, Dosya No: 93, Gömlek No: 9, Tarih: 20 Muharrem 1311 (3 Ağustos 1893).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *İrade Hususi (İ.HUS)*, Dosya No: 22, Gömlek No: 1311, Tarih: 22 Muharrem 1311 (5 Ağustos 1893).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *İrade Hususi (İ.HUS)*, Dosya No: 17, Gömlek No: 1311, Tarih: 22 Rabiulevvel 1311 (3 Ekim 1893).

B. Kitaplar, Makaleler ve Tezler

Akarlı, Engin, "II. Abdülhamid (1876-1909)", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1292-4.

Akpolat, Mustafa Servet, *Fransız Kökenli Levanten Mimar Aléxandre Vallauray*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.

Akşin, Sina, "Siyasal Tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908*, 7. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul 2002, s. 77-187.

Aslan, Taner, "İttihâd-ı Osmanî'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne", *Bilig*, Güz 2008, Sayı 47, s. 79-120.

Batur, Afife, "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Binası", *Düinden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994, s. 377-9.

Bayat, Ali Haydar, *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları, İstanbul 2010.

⁴⁷ Bkz. Dipnot 30.

- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Birinci, Ali, *Tarih Yolunda*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000.
- Cezar, Mustafa, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler”, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul 1963, s. 327-414.
- Cezar, Mustafa, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- Karabekir, Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti Neden Kuruldu Nasıl Kuruldu Nasıl İdare Olundu*, Hazırlayan: Faruk Özerengin-Emel Özerengin, Türdav Ofset Tesisleri, İstanbul 1982.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, 3. Baskı (Tıpkıbasım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Kocabaş, Süleyman, *Jön Türkler Nerede Yanıldı (1890-1918)*, Vatan Yayınları, İstanbul 1960.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, Cilt 2, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1977.
- Kutay, Cemal, *Talat Paşa’nın Gurbet Hatıraları, Bir Devir Aydınlanıyor*, Cilt 1, İstanbul 1984.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çeviren: Metin Kıratlı, 8. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri (1895-1908)*, Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- Öztiñ, Feriha, *10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi Raporu*, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi, Ankara 1994.
- Ramsaur, Ernest Edmondson, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Çeviren: Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1972.
- Rıza Tahsin, *Mirât-ı Mekteb-i Tıbbiye*, Cilt 2, Kader Matbaası, İstanbul 1933.
- Sezer, Hamiyet, “1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 18, Sayı 29, Ankara 1996, s. 169-97.
- Sönmez, Neslihan, “Haydarpaşa’da Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Binası”, *İnşaat Dünyası*, Nisan 1984, s. 57.
- Sönmez, Zeki, *Türk-İtalyan Siyaset ve Sanat İlişkileri*, Birinci Basım, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Sözen, Metin, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi*, Birinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996.
- Tansu, Semih Nafiz, *İttihat ve Terakki İçinde Dönerler*, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul 2003.
- Temo, İbrahim, *İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Teşekkülü ve Hidemât-ı Vataniye ve İnkılab-ı Millîye Dair Hatıratım*, Mecidiye, 1939.
- Tezcan, Semih, Yalçın Acar- Ahmet Civ, *İstanbul İçin Deprem Riski Analizi*, İstanbul 1979.
- Topuzlu, Cemil, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, Hazırlayan: Hüsrev Hatemî ve Aykut Kazancıgil, İkinci Baskı, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.

- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler, 1908-1918*, Cilt 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1952.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, 2. Baskı, Arba Yayınları, İstanbul 1996.
- Yıldırım, Nuran, “Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 375-7.
- Yıldırım, Nuran, “Tıbhane-i Amire”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 264-5.
- Yücel, Erdem, “Tarih Boyunca İstanbul Depremleri”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 6, Temmuz 1971.
- Ziya, Şakir, “İttihat ve Terakki Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Öldü”, *Son Posta Gazetesi*, 27 Kanun-ı Evvel 1932.

6. Şekiller

Şekil 1: 1894 İstanbul Depremi’nin etki alanını gösteren harita
(Oğuz Gündoğdu’dan)

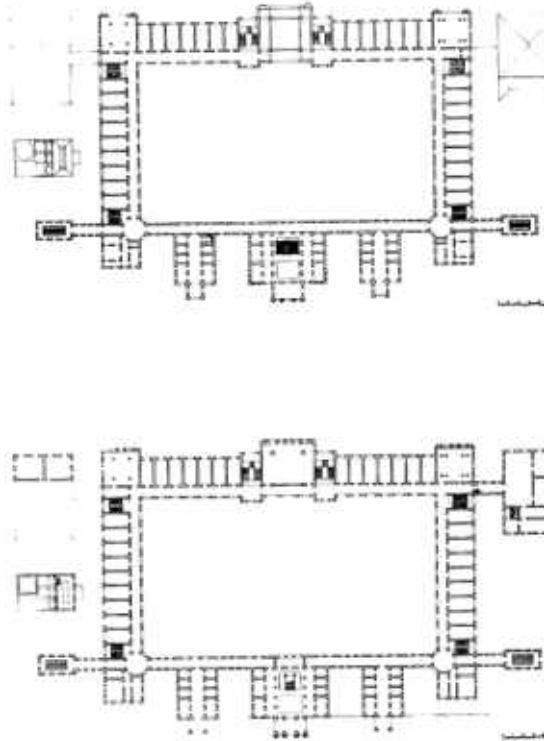
Şekil 2: Binanın yapıldığı yıllarda deniz cephesini gösteren eski bir kartpostal

Şekil 3: Binanın deniz cephesi (Haziran 2015)

Şekil 4: Binanın kara cephesi, giriş detayı (Haziran 2015)

Şekil 5: Binanın zemin ve 1. Kat planları
(Metin Sözen'den)

Şekil 6: Haydarpaşa Mekteb-i Tıbbiye binasının açılış töreni